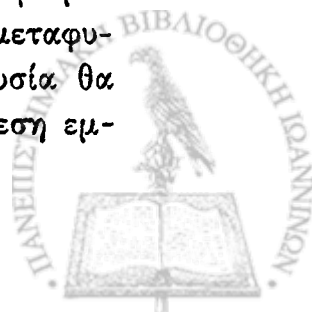

ΧΡΗΣΤΟΣ ΑΘ. ΤΕΡΕΖΗΣ - ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤ. ΦΥΣΚΙΛΗΣ

ΤΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΣΤΟΝ ΝΕΟΠΛΑΤΩΝΙΚΟ ΠΡΟΚΛΟ

Εισαγωγικά

Ο στόχος της ανά χείρας μελέτης είναι διττός. Από τη μια πλευρά, θα επιχειρήσει να εντοπίσει, με αφορμή τις απόψεις ενός φιλοσόφου, το περιεχόμενο, την έκταση και τις προθέσεις της σχέσης που αναπτύσσεται, σε επίπεδο ουσίας και δεοντολογίας, ανάμεσα στον παιδαγωγό και στον παιδαγωγούμενο. Από την άλλη, να αναλύσει τους μεθοδολογικούς τρόπους με τους οποίους ο ίδιος φιλόσοφος θεωρεί ότι τα ανωτέρω πρέπει να προσεγγίζονται και να πραγματώνονται. Ως κείμενο αναφοράς και ανάλυσης έχουμε το υπόμνημα του νεοπλατωνικού Πρόκλου (412-485) σ' ένα εδάφιο του πλατωνικού διαλόγου 'Αλκιβιάδης Α' (103α), στο οποίο παρουσιάζεται η αφετηρία της επικοινωνίας ανάμεσα στον Σωκράτη και στον Αλκιβιάδη. Στην εν λόγω επικοινωνία ο Πρόκλος δεν εντοπίζει μια απλή και μονοσήμαντη παιδαγωγική σχέση. Ανακαλύπτει έναν καίριο ανθρωπολογικό και υπαρξιακό στόχο. Το πώς δηλαδή ο Αλκιβιάδης ως μαθητής θα ανακαλύψει τους βαθύτατους πυρήνες της ύπαρξής του, τις πνευματικές δυνατότητές του, τις ηθικές βάσεις του και τα πραγματικά ενδιαφέροντά του για τη ζωή, ώστε όχι μόνον να οδηγηθεί στην αυτογνωσία αλλά και να συνειδητοποιήσει το ποιος είναι ο προσανατολισμός εκείνος που νοηματοδοτεί ουσιαδώς τις προσπάθειές του. Στην οπτική του Σωκράτη, ο μαθητής, πριν ακόμη καταστεί πρόσωπο αναφοράς του δασκάλου, δεν είναι μόνον μια αδέξια και αδιαμόρφωτη οντότητα, αλλά επίσης και μια πηγή ανεξάντλητων και λανθανουσών συγχρόνως δυνατοτήτων. Και αυτή ακριβώς η αποτίμησή του οριοθετεί τους στόχους του, οι οποίοι συνοπτικά θα μπορούσαν να διατυπωθούν ως ακολούθως: το πώς ο μαθητής θα συνειδητοποιήσει ότι δεν αποτελεί έναν παθητικό δέκτη μηνυμάτων και οδηγιών αλλά ότι είναι μια δυναμική παρουσία, που, αν αφομοιώσει το λόγο ορισμένων κινήσεων, είναι ικανή να οδηγηθεί στη γνώση ακόμη και των μεταφυσικών αρχετύπων του κόσμου της εμπειρίας. Μια τέτοια παρουσία θα επικοινωνεί επιστημονικά ακόμη και με το μη υποκείμενο στην άμεση εμ-

πειρία θείον. Η εν λόγω προοπτική δεν υπακούει τόσο σ' έναν απλό παιδαγωγικό σχεδιασμό αλλά κυρίως σε μια ειδικού τύπου ανθρωπολογική ερμηνεία. Σχολιάζοντας λοιπόν ο Πρόκλος το πλατωνικό εδάφιο, ουσιαστικά καταθέτει και τη δική του αντίληψη περί ανθρώπου, η οποία κατευθύνει και το περιεχόμενο των παιδαγωγικών προτάσεών του. Έτσι στον ορίζοντα των θεωρητικών ανιχνεύσεών του η Παιδαγωγική αποτελεί ένα υποσύνολο της Ανθρωπολογίας και αναλαμβάνει ως αποστολή να διεκπεραιώσει τους στόχους της. Και όπως θα διαπιστώσουμε, η εν λόγω σχέση όλου — μέρους αναπτύσσεται εκ παραλλήλου με καίριες επιστημάνσεις περί Επιστημολογίας και Μεταφυσικής¹.

Α' Η ενότητα και η διάκριση των επιστημών

Τοποθετώντας εξ αρχής την προβληματική του σε ζητήματα επιστημολογικής και μεθοδολογικής υφής, ο Πρόκλος σημειώνει ότι στον διάλογο που αναπτύσσεται, στην προαναφερθείσα θεματική συνάφεια, ανάμεσα στον δάσκαλο και στον μαθητή, ο Σωκράτης φαίνεται να διεκδικεί την κατοχή, ίσως και την πατρότητα, τριών, σαφώς διακεκριμένων μεταξύ τους, επιστημών — και, προφανώς, συγχρόνως των μεθόδων που τους αντιστοιχούν: Της διαλεκτικής, της μαιευτικής και της ερωτικής. Η πρώτη εντοπίζεται εύκολα, αφού ουσιαστικά αποτελεί το ίδιο το εργαλείο της αναλυτικής πραγμάτευσης των θεμάτων σε όλο το έργο ως επιστημολογική βάση ερευνών. Η δεύτερη είναι διεσπαρμένη στην πλούσια επιχειρηματολογία που αρθρώνεται. Και τούτο κατά μείζονα λόγο θα συμβαίνει, όταν παρίσταται η ανάγκη να οδηγηθεί ο μαθητής από μόνος του στη γνώση. Η τελευταία ωστόσο υπερισχύει, κατά την ειδική έννοιά της ως έφεσης και αναφορικότητας, σε ολόκληρη την έκταση του έργου². Έτσι, παρά τη σαφή διάκρισή τους, οι εν λόγω επιστήμες σε όλα τα σημεία του έργου συνυφαίνονται, όχι όμως υπό το αυστηρό πρίσμα της αμοιβαίας και ισοδύναμης συμπληρωματικότητας αλλά υπό αυτό της ένταξής τους σε μια γενική ενότη-

1. Για το περιεχόμενο του έργου *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρωτὸν Ἀλκιβιάδην*, βλ. την εκτενή εισαγωγή του Α. Ph. Segonds στην κριτική έκδοση του χειμένου από τον οίκο "Les belles lettres", Paris 1985, pp. VII- CXXXIX. Επίσης P. Bastid, *Proclus et le crépuscule de la pensée grecque*, "Vrin", Paris 1969, pp. 35-44.

2. Βλ. *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρωτὸν Ἀλκιβιάδην*, 27.16-28.2: «Τριτῶν τοίνυν οὐσῶν τούτων ἐπιστημῶν ἥς ὁ Σωκράτης ἑαυτῷ φαίνεται μαρτυρῶν, τῆς διαλεκτικῆς, τῆς μαιευτικῆς, τῆς ἐρωτικῆς, εὖροις μὲν ἂν καὶ τῆς διαλεκτικῆς ἐν τῷδε τῷ διαλόγῳ τὸ εἶδος δι' αὐτῶν τῶν ἔργων ἐπιδεικνύμενον, καὶ τῆς μαιευτικῆς πολλὰ τοῖς ἂν τὴν ἰδιότητα τοῖς τοῦ Σωκράτους λόγοις ἐμφορομένην, διαφερόντως δὲ ἐν ἅπαντι τῷ συγγράμματι κρατεῖ τὰ τῆς ἐρωτικῆς ἐπιστήμης ἔργα». Για τη θέση της επιστήμης στο έργο του Πρόκλου, βλ. ενδεικτικά Λ. Σιάσου, *Εραστές της αλήθειας*, Θεσσαλονίκη 1984, σσ. 17-63.

τα. Και τούτο, διότι ο Σωκράτης, όταν αναζητεί την αλήθεια, και κατά την διδακτική ενάσκηση της μαιευτικής και κατά την ερευνητική αξιοποίηση της διαλεκτικής, διασώζει όσα στοιχεία κρίνει απαραίτητα για τον έρωτα, και γενικά, πάντως, δεν απομακρύνεται από τον ερωτικό χαρακτήρα της επικοινωνίας του με τον μαθητή του¹.

Σχολιάζοντας θα υποστηρίξαμε καταρχάς ότι η διάκριση — στο πλαίσιο βέβαια πάντα της ενότητάς τους — των επιστημών αποδεικνύει τις πολλαπλές περιεχομενικές δυνατότητες του προς ανάλυση αντικειμένου, τον μη μονοσήμαντο χαρακτήρα του και τον εσωτερικό δυναμισμό του, αλλά και την πληθωρική διάσταση — τόσο της προσληπτικότητας όσο και της αναφορικότητας — της ανθρώπινης συνείδησης. Το οντολογικό και το γνωσιολογικό στοιχείο κατά τη διαδικασία της έρευνας αναγνωρίζονται ως ηφάλια ως προς τις αρμοδιότητές τους, χωρίς ακρότητες και συγχύσεις. Οριοθετούνται με ακρίβεια οι συνάφειές τους και έτσι επιδιώκεται να επισημανθεί η δομική παραλληλότητα ανάμεσα στο «είναι» και στο «συνειδέναι» ή ως κάτι υπαρκτό ή ως κάτι ευκτέον και δέον. Είναι προφανές, λοιπόν, ο ρεαλισμός των προσεγγίσεων, καθώς αποκλείονται τόσο ο απόλυτος ιδεαλισμός όσο και ο απόλυτος εμπειρισμός. Εξαρχής έρχεται στο προσκήνιο μια συνθετική θεώρηση του επιστημολογικού ζητήματος και έτσι η ενότητα για την οποία γίνεται λόγος δεν οδηγεί σ' έναν άκαμπτο γνωσιολογικό μονισμό.

Η διαφοροποίηση ωστόσο των επιστημών ως προς την έκταση των παρεμβάσεών τους παρουσιάζεται εδώ ως μείζον ζήτημα. Για να καταστήσει πιο συγκεκριμένες και ακριβείς τις εκτιμήσεις του και να φανεί ότι στηρίζονται σε λογικές απαιτήσεις και σε πραγματικά δεδομένα — ώστε να ανταποκρίνεται και σε κριτήρια που θεμελιώνουν την αντικειμενικότητα —, ο Πρόκλος καταφεύγει στον παραδειγματικό λόγο. Έτσι, τοποθετεί σ' ένα πλαίσιο συγκριτικής συνεξέτασης την επιστημονική, και ιδιαίτερα εμφανή στον διάλογο *Θεαίτητος*, επιδεξιότητα του Σωκράτη στην μαιευτική με τον πληθωρικό ερωτικό λόγο που διανθίζει τον διάλογο που εδώ επεξεργάζεται. Από τη σύγκριση προκύπτει ότι κατά τη εκτύλιξη του κατεξοχήν γνωσιολογικού εκείνου πλατωνικού διαλόγου ο Σωκράτης με την

1. Βλ. *ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΠΡΩΤΟΝ ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΝ*, 28.2 - 4: «Καὶ γὰρ μαιευόμενος φυλάττει τὸ τῷ ἐρωτικῷ προσήκον καὶ τῇ διαλεκτικῇ χρώμενος οὐκ ἀφίσταται τῆς ιδιότητος τῶν ἐρωτικῶν λόγων». Εδώ θα σημειώναμε ότι με βάση τις αρχές της τυπικής λογικής ο Πρόκλος αναφέρεται σε μια διευρυμένη επιστημονική ενότητα, η οποία ή συγκροτείται από τις επιμέρους επιστήμες ή ως γενική αρχή τούς προσδίδει τους προσδιορισμούς τους. Την ενότητα αυτή θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «ἀνακαθαρτική φιλοσοφία», υπό την έννοια ότι οριοθετεί τις προϋποθέσεις αναγωγής στην αλήθεια μέσω της συστηματικής υπέρβασης των όσων εμποδίζουν για κάτι τέτοιο. Για μια συστηματική θεώρηση της διαλεκτικής στη νεοπλατωνική σκέψη, βλ. S. Gersh, *From Iamblichus to Eriugena*, "E. J. Brill", Leiden 1978, pp. 113-121.

μαιευτική του αποκαθαίρει τον Θεαίτητο από τις εσφαλμένες απόψεις του και βαθμιαία τον καθιστά — ως προς την επιστημονική έρευνα και την αυθεντικότητα των αναφορών του — αυτοδύναμο¹. Με τον τρόπο αυτόν ο Θεαίτητος κάποια στιγμή αυτονομείται και γίνεται ικανός να εντοπίσει με σαφήνεια αφ' εαυτού την αλήθεια και κατ' επέκταση να την διακρίνει από το ψεύδος και την πλάνη. Πρόκειται δηλαδή για το κατεξοχήν έργο της μαιευτικής. Είναι προφανές ότι η μαιευτική λειτουργεί εδώ και με την προοπτική της αρχής της διαψευσιμότητας, ως της μεθοδικής λογικής απόρριψης όλων εκείνων των στοιχείων που αποδεικνύονται εσφαλμένα κατά τους διαδοχικούς αναβαθμούς προσέγγισης του αντικειμένου αναφοράς. Η εν λόγω μέθοδος πάντως εμφανίζεται να κατέχει σε ικανό βαθμό αυτονομία και δεν απορροφάται από άλλες. Είναι εφικτό δηλαδή να οριοθετηθεί ως σχετικώς αυτοδύναμη διαδικασία, τουλάχιστον κατά τα αρχικά επίπεδα εκτύλιξής της.

Αντίθετα, σύμφωνα με την επισήμανση του ίδιου του Σωκράτη, η ερωτική επιστήμη στον διάλογο *Αλκιβιάδης* κατέχει, βεβαίως, την κυρίαρχη θέση, δεν λειτουργεί όμως σ' ένα αυτόνομο πεδίο και χωρίς παρεμβατικές επιθέσεις, αλλά διαποτίζει με τον οικείον της λόγο και τις άλλες δύο επιστήμες, τις οποίες ασκεί κατά τρόπο αγαπητικό². Και αυτή η παρέμβαση δεν είναι χωρίς συνέπειες. Η εκφορά τού λόγου του Σωκράτη εναρμονίζεται πλήρως με τους χαρακτήρες που εκάστοτε αναζητεί ή προσεγγίζει, αφού η ερωτική αναφορικότητα — περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη — πρέπει πάντα να έχει εξειδικευμένη — και όχι τυποποιημένη και ανελαστική — υφή³. Σημειωτέον πάντως ότι η επιλογή ή η παρεμβατική λειτουργία μιας επιστήμης έναντι των άλλων δεν υποδηλώνει κατ' ανάγκη κάποια αξιολογική ιεραρχική προτεραιότητά της, αλλά οφείλεται ενδεχομένως στις αναζητήσεις ή στις συνθήκες μιας συγκεκριμένης στιγμής, υπακούοντας στον ρεαλισμό της καιρικότητας. Η προσέγγιση, π.χ., ενός αντικειμένου

1. Βλ. *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρωτον Ἀλκιβιάδην*, 28.4 - 9: «Ὡςπερ καὶ ἐν Θεαιτήτῳ μαιευτικὸς ἐστὶ καὶ κατὰ τοῦτο μάλιστα χαρακτηρίζεται, διὸ καὶ μέχρι τῆς καθάρσεως πρόεισι τῶν ψευδῶν δοξασμάτων τοῦ Θεαιτήτου, τὸ δὲ ἐντεῦθεν ἀφίησιν αὐτὸν ὡς παρ' ἑαυτοῦ τὸ ἀληθὲς ἤδη διαγινῶναι δυνάμενον, ὃ δὴ τῆς μαιευτικῆς ἐστὶν ἔργον, ὡς αὐτὸς ἐν ἐκείνοις φησίν». Πρβλ. *Θεαίτητος*, 210c 1-6.

2. Βλ. *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρωτον Ἀλκιβιάδην*, 28.9 - 12: «οὕτω δὴ τὴν ἐρωτικὴν ἐπιστήμην ἐν τούτῳ πρώτως ἐπιδείκνυσι καὶ τὸ τε διαλεκτικὸν ὁμοῦ καὶ τὸ μαιευτικὸν ἐρωτικῶς μεταχειρίζεται». Πρβλ. P. Hadot, *Porphyre et Victorinus*, Vol. I., Paris 1968, pp. 239-246.

3. Βλ. *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρωτον Ἀλκιβιάδην*, 28.12 - 13: «Πανταχοῦ γὰρ ὁ Σωκράτης τοῖς ὑποκειμένοις προσώποις οἰκείως προάγει τοὺς λόγους». Εἰδὼ, ὁ Πρόκλος χρησιμοποιοῖ, τηρουμένων των αναλογιών, τὴ βασικὴ οντολογικὴ ἀρχὴ τοῦ «πάντα ἐν πᾶσιν, οἰκείως δὲ ἐν ἑκάστῳ» (*Στοιχείωσις Θεολογική*, πρ. 103, 92.13).

χρήζει μιας πολλαπλότητας μέσων, τα οποία ανταποκρίνονται στην πολυπτυχότητα τόσο των προσδιορισμών του όσο και των εξακτινώσεών του. Το ποια από τις επιστήμες και με ποιο τρόπο θα εκλεγεί για — καταρχάς — συστηματική εξέταση και — μετέπειτα — εφαρμογή είναι στοιχεία που συναρτώνται με τον εκάστοτε επικρατούντα ερευνητικό ορίζοντα. Η συνάφεια ωστόσο και η διαπλοκή των επιστημών εισηγούνται ένα ολιστικό επιστημολογικό παράδειγμα. Η ενότητα του αντικειμένου και η ενότητα της συνείδησης αποκλείουν τη διάσπασή τους και καθιστούν αναγκαίον, παρά τις ιδιαιτερότητες, έναν κοινό λόγο παρουσίας, από τη μια πλευρά, των πραγματικών δεδομένων και, από την άλλη, των γνωσιολογικών αναφορών. Άρα, το ποιο μεθοδολογικό ή επιστημονικό μέσο θα χρησιμοποιηθεί κατά περίπτωση εξαρτάται από το τι έχει επιλεγεί ως κυρίαρχος στόχος. Και η εν λόγω εξειδίκευση καθίσταται κατεξοχήν αναγκαία, όταν η αναφορά απευθύνεται σ' ένα αντικείμενο — ουσιαστικά υποκείμενο — μείζονος σημασίας, όπως είναι ο μαθητής. Πρόκειται για ένα πρόσωπο που λόγω των πολλαπλών ιδιοτήτων του ή αναγκών του χρήζει, ανάλογα με το εκάστοτε ισχύον, και των αντίστοιχων προσεγγίσεων. Η ερωτική όμως προσέγγιση προσδίδει στα υπό εξέταση εδώ ζητήματα εξειδικεύσεις που δεν κατορθώνουν οι άλλες δύο.

.Β' Οι επιστήμες ως μεθοδολογικά ερείσματα της Παιδαγωγικής

Στην παρούσα θεματική συνάφεια, χρησιμοποιείται επίσης η αναλογία, μέθοδος με την οποία ο Πρόκλος, σχεδόν σε όλη την κλίμακα των σχετικών αναφορών του, επιχειρεί — και πολλάκις κατορθώνει — να δείξει τους τρόπους με τους οποίους ο άνθρωπος καθίσταται γνήσια αντανάκλαση του θείου. Όπως, λοιπόν, όλα τα αγαθά προϋπάρχουν στο θείον με τη μορφή του ενός, αλλά ο κάθε άνθρωπος γίνεται, ανάλογα με τη φυσική ικανότητά του, αποδέκτης ιδιαίτερων αγαθών, έτσι και ο Σωκράτης, αν και συγκεντρώνει στον εαυτό του όλα τα είδη της γνώσης, δεν τα διοχετεύει όλα από κοινού αποκλειστικά και κατά την ίδια χρονική στιγμή σ' ένα συγκεκριμένο πρόσωπο. Αντίθετα, τα ενεργοποιεί σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, προσαρμόζοντας την εκάστοτε δική του ενέργεια στις απαιτήσεις των αποδεκτών¹. Εδώ γίνεται αναφορά στον παιδαγωγικό ρεαλισμό, ο οποίος δια-

1. Βλ. *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρωτὸν Ἀλκιβιάδην*, 28.13-18: «ὥσπερ ἐν τῷ θεῷ πάντων ἐνοειδῶς προϋπαρχόντων τῶν ἀγαθῶν ἄλλος ἄλλων ἀπολαύει καθ' ὅσον ἕκαστος πέφυκεν, οὕτω δὴ καὶ ὁ Σωκράτης ἀπάσας ἐν ἑαυτῷ τὰς ἐπιστήμας περιέχων ἄλλοτε ἄλλῃ χρῆται πρὸς τὴν τῶν ὑποδεχομένων ἐπιτηδειότητα τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν παραμετρῶν» Για τη μέθοδο της αναλογίας στο σύστημα του Πρόκλου, βλ. *Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα Θεολογίας*, II, 37.5-39.26.

τυπώνεται με τη μορφή της λογικής σχέσης «εν — πολλά», στο πλαίσιο της οποίας τα «πολλά» αναδεικνύουν τις αναγκαίες εξειδικεύσεις του «ενός» ή τις εφαρμογές στις οποίες πρέπει να προβεί ανάλογα με τους αποδέκτες του.

Σύμφωνα με τα ανωτέρω, η θεία πρόνοια — και κατ' αναλογία η ανθρώπινη — εξωτερικεύεται σύμφωνα με τον έλλογο προγραμματισμό της που είναι προσαρμοσμένος στον εκάστοτε αποδέκτη. Η προοπτική της ολοτελούς και συστηματικής διαδικασίας είναι προφανής και απορρέει από την πλήρη κατανόηση ή της εκάστοτε κατάστασης ενός υποκειμένου που βρίσκεται στην ανάπτυξή του ή της ιδιαιτερότητας των πολλαπλών υποκειμένων, τα οποία αποτελούν τους αποδέκτες της μέριμνας. Συνεπώς, η προσφορά πρέπει να εξειδικεύεται σύμφωνα με την ιδιαίτερη συνθήκη του πεδίου αναφοράς της. Κάτι τέτοιο προφανώς αποδεικνύει ότι δεν εφαρμόζεται ένας άκαμπτος ντετερμινισμός, αλλά ότι ισχύει μια ευελιξία που υπερβαίνοντας την ανελαστική κανονικότητα εισάγει τον ρεαλισμό του συγκεκριμένου.

Εφαρμόζοντας, έτσι, κάθε φορά διαφορετική μέθοδο και χωρίς να παραβιάζει την προσωπική ιδιαιτερότητα του μαθητή με τον οποίο επικοινωνεί, ο Σωκράτης πραγματώνει τις επιδιώξεις του κατά τρόπο που αντανακλά μια καίρια ερμηνευτική προσέγγιση. Το τυποποιημένο, το ακρίτως επαναλαμβανόμενο και το μηχανιστικό είναι αποβλητέα από μια τέτοια προοπτική. Μια ενδεχόμενη επανάλληψη του ιδίου θα έδειχνε μια παιδαγωγική και συλλογιστική ακαμψία και βέβαια έναν δογματικό φορμαλισμό. Τον ένα μαθητή του λοιπόν τον ανυψώνει ως πνευματική ύπαρξη μέσω της ερωτικής επιστήμης, τον άλλο τον παροτρύνει στην ανάκληση των αιώνιων αληθειών της ψυχής μέσω της μαιευτικής και τον τρίτο τον κατευθύνει στη θεώρηση της καθεαυτής πραγματικότητας μέσω της διαλεκτικής. Με τη δική του παρέμβαση, επίσης, ο κάθε μαθητής σύμφωνα με την ανεπανάληπτη προσωπικότητά του και την ιδιοτυπία των στόχων του συνδέεται με την οντολογική αξία που του προσιδιάζει. Έτσι, άλλος συνδέεται με το αυθεντικό κάλλος, άλλος με την πρωταρχική σοφία και άλλος με το Αγαθόν¹. Σε κάθε περίπτωση πάντως γίνεται σύνδεση με μια υπερβατική πραγματικότητα. Θα λέγαμε λοιπόν ότι ο ίδιος γνωστικός ή υπαρξιακός στόχος κατακτάται μέσα από πολυειδείς προσεγγίσεις. Δεν υπάρχει μια μονοσήμαντη σχέση μεθόδου και στόχου. Ως κοινός στόχος σε κάθε περίπτωση τίθεται η υπαρξιακή και η γνωστική

1. Βλ. *Εἰς τὸν Πλάτωνα Πρῶτον Ἀλκιβιάδην*, 28.19-29.1: «τὸν μὲν διὰ τῆς ἐρωτικῆς ἀνάγει, τὸν δὲ διὰ τῆς μαιευτικῆς εἰς ἀνάμνησιν ἀνακινεῖ τῶν αἰδίων λόγων τῆς ψυχῆς, τὸν δὲ κατὰ τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον εἰς τὴν τῶν ὄντων περιάγει θεωρίαν. Συνάπτει δὲ ἄλλους ἄλλοις, τοὺς μὲν τῷ αὐτοκάλῳ, τοὺς δὲ τῇ πρωτίστῃ σοφίᾳ, τοὺς δὲ τῷ ἀγαθῷ». Πρβλ. Πλάτωνα, *Φαῖδρος* 246d - 8el.

διεύρυνση, η οποία εξειδικεύεται ανάλογα με τον αποδέκτη. Έτσι, εισάγεται ο μεθοδολογικός πλουραλισμός, που οφείλεται στη διεισδυτική ερμηνεία των συνθηκών. Επίσης, γίνεται προφανές ότι με τις τρεις επιστημονικές μεθόδους καθίστανται προσεγγίσιμοι ο φυσικός και ο μεταφυσικός κόσμος και συνδέονται μέσω του ανθρώπου, ο οποίος μετέχει και των δύο με το διφυές της ύπαρξής του, παραμένοντας κατά κάποιον τρόπο στο μεθόριόν τους. Κατά βάση, και με τις τρεις ανιχνεύεται το πώς ο άνθρωπος θα αναχθεί και θα εγκατοικήσει σε μια περιοχή που οντολογικά τον υπερβαίνει.

Γ' Οι επιστήμες ως εφαλτήριο αναγωγής στον μεταφυσικό κόσμο

Στη συνέχεια, ο Πρόκλος παρουσιάζει τον Σωκράτη να απευθύνεται σε όσους αγαπούν, όπως αναφέρει ο ίδιος στην *Πολιτεία*, να μελετούν την αλήθεια και να τους ενημερώνει για τις θετικές παρεμβάσεις των τριών επιστημών. Καταρχάς λοιπόν ο Αθηναίος φιλόσοφος τους γνωστοποιεί ότι με τον έρωτα ανυψώνονται στο κάλλος. Επίσης, ότι με τη μαιευτική συνειδητοποιούν τις έμφυτες έννοιες που σχετίζονται με την αυθεντική μεταφυσική πραγματικότητα και ότι με το εν λόγω εφόδιο αποκτούν τις προϋποθέσεις να ανακαλύψουν πως είναι σοφοί σε θέματα που αγνοούν. Τέλος, ότι μέσα από την τέχνη της διαλεκτικής διανοίγεται η δίοδος αναγωγής τους προς το θείον Αγαθό¹. Πρόκειται για μια πολυεπίπεδη ή ακόμη και βαθμιαία μετάβαση από τα ζητήματα της φυσικής πόλης σε αυτά της μεταφυσικής. Σημειωτέον επίσης ότι κατά την πλατωνική διδασκαλία η απόλυτη αλήθεια συνυφάνεται, σχεδόν αποκλειστικά, με τον μεταφυσικό κόσμο. Οι έμφυτες έννοιες της συνείδησης δεν είναι τίποτε άλλο παρά η γνωσιολογική διατύπωση των αρχετύπων «ιδεών». Όποιος γνωρίζει με αυθεντικό τρόπο τις έννοιες επικοινωνεί με τις αιώνιες και αναλώιωτες οντότητες που αποτελούν την πηγή τους².

Εξειδικεύοντας τις επισημάνσεις του, ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος διευκρινίζει ότι η τελειοποίηση του μαθητή και η αναγωγή του στο θείον συνεπικουρούνται μεν από τον Σωκράτη, αλλά αποτελούν, κατεξοχήν, συνάρτηση της επιδεξιότητας που απορρέει από την ποιότητα της αξίας του ως αποδέκτη. Προβάλλεται δηλαδή έμμεσα μια ιεραρχική αξιολογική κατά-

1. Βλ. *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρώτον Ἀλκιβιάδην*, 29.1-7: «διὰ μὲν γὰρ τῆς ἐρωτικῆς πρὸς τὸ καλὸν ἀναγόμεθα, διὰ δὲ τῆς μαιευτικῆς σοφὸς ἕκαστος ἡμῶν ἀναφαίνεται περὶ ὧν ἔστιν ἀμαθής, τοὺς ἐν αὐτῷ προβάλλων περὶ τῶν ὄντων λόγους, διὰ δὲ τῆς διαλεκτικῆς καὶ μέχρι τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ἄνοδον εἶναι φησιν ὁ ἐν τῇ Πολιτεῖᾳ Σωκράτης τοῖς φιλοθεάμοσι τῆς ἀληθείας». Πρβλ. *Πολιτεία*, 532a 5-d1. J. Trouillard, *L'un et l'autre selon Proclus*, "Les belles lettres", Paris 1972, pp. 119-120.

2. Για τη σχέση που ορίζει ο Πλάτων ανάμεσα στις αρχέτυπες μεταφυσικές «ιδέες» και στις έμφυτες έννοιες, βλ. ενδεικτικά Gr. Vlastos, *Πλατωνικές μελέτες* (σε μτφρ. Ιορ. Αρζόγλου) «Μ.Ι.Ε.Τ.», Αθήνα 1994, σσ. 317-586.

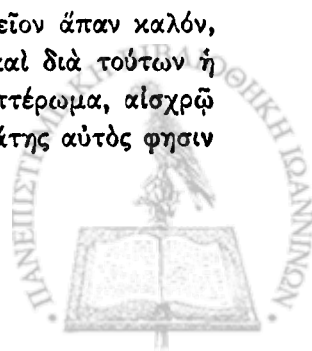

τάξη ανάμεσα στους αποδέκτες ως προς την ποιότητα της επιδεξιότητάς τους και ως προς τον βαθμό της αξιοποίησής της. Παρά ταύτα, κανένας δεν αποκλείεται από το γνωστικό αγαθό και από την κατά το μέτρο του υπαρκτικής ολοκλήρωσης¹. Θα λέγαμε λοιπόν ότι η εντελεχειακή πολιτική παιδαγωγικού προγραμματισμού αποτελεί, παρά τις αριστοκρατικές ούτως ειπείν εξειδικεύσεις της, κοινό και καθολικής εμβέλειας αγαθό, κάτι που εισάγει μια δημοκρατική θεώρηση του ζητήματος. Τονίζεται επίσης ότι η σωστή διαλεκτική σχέση των φορέων της παιδείας με τον παιδαγωγούμενο εξασφαλίζει την αξιοποίηση ή την απελευθέρωση των προσωπικών δυνατοτήτων του. Η προσέγγιση έτσι και εδώ του παιδαγωγικού ζητήματος δεν είναι μονοσήμαντη αλλά αποκτά μια πολυσύνθετη διάσταση, αφού μια τέτοια απελευθέρωση απαιτεί συντονισμένες προσπάθειες.

Επικαλούμενος την μαρτυρία του Σωκράτη στον διάλογο *Φαίδρος*, ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος παρατηρεί ότι το θείον, στο σύνολό του, εμπεριέχει τις ιδιότητες (οντολογική διάσταση) ή τις έννοιες (γνωσιολογική διάσταση) του ωραίου, της σοφίας και του αγαθού και υποστηρίζει ότι η σωτηρία των ψυχών εξασφαλίζεται με την αναγωγή τους στην αυθεντική αυτή περιοχή (εσχατολογική — σωτηριολογική διάσταση του θείου για τον άνθρωπο). Παρουσιάζει, επίσης, τον Σωκράτη να αναφέρεται στην ίδια πραγματεία, σε μια ποιητική αποστροφή του, για τη φτερωτή φύση της ψυχής, η οποία τροφοδοτείται και εμπλουτίζεται από τις εν λόγω ιδιότητες — έννοιες, επισημαίνοντας συγχρόνως ότι καταστρέφεται και χάνεται ολοκληρωτικά με το αισχρό, το κακό και τα αντίθετα των προηγούμενων². Στην ψυχή αποδίδεται η ιδιότητα του πτερωτού, προφανώς για να αιτιολογηθεί η αναγωγική δυνατότητά της προς κάτι ανώτερό της και ουσιαστικά υπερβατικό. Έτσι, εισάγεται ένας ηθικός δυϊσμός, υπό την έννοια ότι στο ανθρωπολογικό επίπεδο εμφανίζονται τόσο οι ηθικές αξίες όσο και οι απαξίες καθώς και οι εξ αυτών απορρέουσες προεκτάσεις στη διαμόρφωση της προσωπικής ποιότητας. Ο άνθρωπος κινείται ανάμεσα σε δύο αξιολογικές δυνατότητες, τις θετικές και τις αρνητικές. Ο ηθικός πάντως αυτός δυϊσμός δεν υπονοεί σε καμιά περίπτωση και έναν αντίστοιχο οντολογικό, κάτι που

1. Βλ. *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρῶτον Ἀλκιβιάδην*, 29.7-10: «Ὡς οὖν ἕκαστος ἐπιτηδειότητος ἔλαχεν, οὕτω δὴ καὶ τελειοῦται παρὰ τοῦ Σωκράτους καὶ ἀνάγεται πρὸς τὸ θεῖον κατὰ τὴν ἑαυτοῦ τάξιν». Για τις οντολογικές βάσεις της εν λόγω τάξης, βλ. ενδεικτικά *Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα Θεολογίας*, ΙΙΙ, 20.2-28.21.

2. Βλ. *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρῶτον Ἀλκιβιάδην*, 29.10-15: «Τὸ θεῖον ἅπαν καλόν, σοφόν, ἀγαθόν, ὡς ἐν Φαίδρῳ λέγεται· πρὸς ταῦτα τοῖνυν ἡ ἀναγωγή καὶ διὰ τούτων ἡ σωτηρία ταῖς ψυχαῖς. Τρέφεται γὰρ τούτοις καὶ ἄρδεται τὸ τῆς ψυχῆς πτέρωμα, αἰσχροῦ δὲ καὶ κακοῦ καὶ τοῖς ἐναντίοις φθίνει τε καὶ διόλλυται, καθάπερ ὁ Σωκράτης αὐτὸς φησιν ἐν ἐκείνοις». Πρβλ. *Φαίδρος*, 246d8-e4.

εισάγει μια αισιόδοξη αντίληψη για τα ανθρωπολογικά ζητήματα. Έμμεσα έρχεται στο προσκήνιο επίσης η δυνατότητα και η ελευθερία του αυτεξουσίου, ως τρόπος κατάθεσης, και στις δύο επιλογές, της προσωπικής ανεξαρτησίας έναντι του ισχύοντος ή του προβαλλόμενου.

Δ' Ο έρωτας ως πηγή πληρότητας της ύπαρξης και της ζωής

Σύμφωνα με τις ανωτέρω διαπιστώσεις, ο Πρόκλος καταλήγει στην εκτίμηση ότι, όσοι έχουν φύση που κοσμεύεται με τα προαναφερθέντα ηθικά και πνευματικά εφόδια, οδηγούνται στην τελειότητα με τον έρωτα. Αυτό συμβαίνει και με τον Αλκιβιάδη, που όντας κάτοχος ενός τέτοιου ψυχικού πλούτου κρίνεται άξιος του έρωτα του Σωκράτη και των προεκτάσεων στις οποίες μια τέτοια αναφορικότητα οδηγεί. Είναι αναγκαία λοιπόν η παραλληλότητα ανάμεσα στην ψυχή του μαθητή και στην ψυχή του δασκάλου. Στο επικοινωνιακό, μάλιστα, αυτό πλαίσιο αποκαλύπτεται ότι η εξοικείωση και η ένωση του μαθητή με τα θεία αρχέτυπα, τελούνται, στο σύνολό τους, μέσω του θείου κάλλους. Στην εν λόγω συνάφεια συμβάλλουν σε μέγιστο βαθμό η μαιευτική και η διαλεκτική του Σωκράτη, οι οποίες κατευθύνουν την ψυχή του μαθητή προς τα κατεξοχήν ουσιώδη της ύπαρξης¹. Η διαλεκτική θα ορίζεται εδώ προφανώς ως διαδικασία, η οποία με βάση τα πλατωνικά δόγματα εκκινεί από το επί μέρους κάλλος, για να αναχθεί στο όντως ή το θείον, από το ατελές στο τέλειο. Η διαδικασία κατά συνέπεια διέρχεται από αναβαθμούς, οι οποίοι αποτελούν τους αναγκαίους σταθμούς για την κατάκτηση της αλήθειας και δείχνουν τα αδιέξοδα ή τις αδυναμίες μιας αυτοματικής προσέγγισης.

Συνεχίζοντας ωστόσο ο Πρόκλος τις διαπιστώσεις του σημειώνει εκ νέου ότι εκείνο που, κυρίως, αισθητοποιείται και προβάλλεται στο τμήμα αυτό του έργου είναι ο έρωτας και κατ' επέκταση η ερωτική επιστήμη εν γένει. Πρόκειται για μια επιστήμη που κατά κύριο λόγο πληροί και αιτιολογεί την εισαγωγή και το συμπέρασμα του διαλόγου καθώς και όσα εκτίθενται ενδιάμεσα, τον κύριο δηλαδή κορμό του. Ο κορμός μάλιστα παρέχει μια κατεξοχήν σημαντική ένδειξη της προτίμησης του Σωκράτη σ' ένα συγκεκριμένο ύφος. Και πάλι όμως δεν πρέπει να μας διαφεύγει, ότι, εκτός της ερωτικής επιστήμης, στο σκοπό θεμελίωσης των λεγομένων και επιλογής του συγκεκριμένου ύφους συνεργούν και τα άλλα δύο είδη της επιστήμης, δηλαδή η μαιευτική και η διαλεκτική². Και τούτο χρειάζεται να δια-

1. Βλ. *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρωτὸν Ἀλκιβιάδην*, 29.16-22. Για μια συστηματική θεώρηση των απόψεων του Πρόκλου περί ψυχής, βλ. ενδεικτικά P. Bastid, *Proclus et le crépuscule de la pensée grecque*, pp. 365-382.

2. Βλ. *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρωτὸν Ἀλκιβιάδην*, 29.22-30.4: «Προβέβληται ἐνταῦθα τὸ ἐρωτικόν, συνεργεῖ δὲ τὰ λοιπὰ τῶν ἐπιστημῶν εἶδη τῷ τοιούτῳ τέλει. Διὸ καὶ τὰ

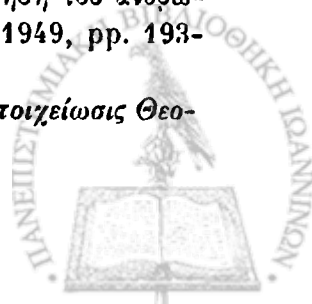

τηρείται ως υπόμνηση, για να κατανοήσουμε και τα ορθολογικά κριτήρια με τα οποία ο Σωκράτης προσεγγίζει τον μαθητή του. Η απόδοση λοιπόν του όρου «επιστήμη» στον έρωτα κινείται στο ανωτέρω κλίμα και δηλώνει το ότι ως αναφορικότητα δραστηριοποιείται έλλογα και ότι δεν έχει καμιά σχέση με τον χυδαίο, τον παρορμητικό και τον ιδιοκτησιακό. Άρα, έρωτας σημαίνει αναγνώριση και θεωρητική σύλληψη. Η διήκουσα παρουσία του απ' αρχής έως τέλος του διαλόγου τού προσδίδει καίρια επιστημολογική λειτουργία. Επίσης δεν είναι ένας υποκειμενικός συναισθηματισμός. Έχει τάξη, σύστημα, οργάνωση, στηρίζεται σε εσωτερικές αρχές και υπηρετεί το ζήτημα περί των αξιών. Συνυφαίνεται σε ευρεία κλίμακα με την ηθική και συγκροτείται με αξιακή προοπτική και καταστηματικό τρόπο.

Ύστερα από τη σύντομη θεώρηση του ύφους — της ιδιαιτερότητας δηλαδή της γλωσσικής έκφρασης του Πλάτωνα — ο Πρόκλος επανέρχεται στην πραγματολογική έρευνα του κατεξοχήν θέματός του, της συμβατότητας δηλαδή, από κάθε άποψη, του έρωτα με τον διαδραματιζόμενο διάλογο. Προσπαθεί, με άλλους λόγους, να αποκαλύψει εάν και κατά πόσον ο έρωτας και η ερωτική επιστήμη εν γένει αποτελούν απαραίτητα και ουσιαστικά δομικά στοιχεία της συγκρότησης και εκτύλιξης του διαλόγου. Η εδώ μεθοδική διαδικασία που αναλαμβάνεται δεν στοχεύει στη λογική στήριξη των επιχειρημάτων αλλά στην ανάλυση του υπάρχοντος, δηλαδή στο από τι συγκροτείται κάτι. Έτσι, αποφεύγεται ο κίνδυνος του υποκειμενικού ιδεαλισμού ή της οικοδόμησης του φιλοσοφικού σκέπτεσθαι αποκλειστικά με τα κριτήρια ενός ψυχολογισμού. Με τη μέθοδο της σύγκρισης και του παράλληλου ελέγχου των ενεργητικών ιδιοτήτων ή των δραστηριοτήτων τόσο των θεών όσο και του έρωτα οδηγείται ο φιλόσοφος στις εξής διαπιστώσεις: Οι εξειδικευμένες φύσεις του πλήθους των θεών αποκαλύπτουν τη μεταξύ τους διαφορετικότητα μέσα από τις ποικίλες παρεμβάσεις τους στον κόσμο της εμπειρίας, στη διαπιστώσιμη άμεσα και περιγράψιμη με εννοιολογικό υλικό περιοχή της αισθητής πραγματικότητας. Ανάμεσα στις παρεμβάσεις συγκαταλέγονται: η δημιουργία του κόσμου, η σύσταση και η κατάταξη των όντων, η χορήγηση ποικίλων μορφών ζωής, η συντήρηση της — προφανώς προδιαγεγραμμένης - αμετάβλητης τάξης και ακατάλυτης συνοχής των πραγμάτων και η προστασία του κόσμου¹. Πρόκειται για ιδιότητες οντολογι-

προόμια της συνουσίας και τὸ συμπέρασμα τῆς ἐρωτικῆς ἐστὶν ἐπιστῆμης ἀνάμεσα καὶ πάντα τὰ μεταξύ παμπόλλην ἔνδειξιν παρέχεται τῆς κατὰ τοῦτο τὸ εἶδος ἱσταμένης τοῦ Σωκράτους ἐνεργείας». Το ὅλο θέμα εδώ συνδέεται με την ηθική συγκρότηση του ανθρώπινου βίου. Βλ. L. J. Rosan, *The philosophy of Proclus*, New York 1949, pp. 193-217.

15. Βλ. *Εἰς τὸν Πλάτωνα Πρῶτον Ἀλκιβιάδην*, 30.5-16. Πρβλ. *Στοιχείωσις Θεολογική* πρ. 150-159, 132.1 - 140.4.

κού ή κοσμολογικού χαρακτήρα που φανερώνουν τον ακριβή καθορισμό του φυσικού από τον μεταφυσικό κόσμο σε καθολική κλίμακα, στο πλαίσιο μιας κίνησης που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως θεία πρόνοια. Η εν λόγω πρόνοια ως (αυτό-)προσφορά διαθέτει όλες τις ιδιότητες της ερωτικής αναφορικότητας. Έτσι το Εντεύθεν καθορίζεται απόλυτα από το Εκείθεν, δεν αυτονομείται, δεν αυτοορίζεται και δεν αυτονοηματοδοτείται. Δεν στηρίζεται σε εγγενείς προϋποθέσεις και ορίζεται ουσιαστικά ως η εγκατάσταση της πολιτείας του θείου στα άμεσα αισθητά δεδομένα. Ο κάθε θεός μάλιστα προσφέρει κάτι το ιδιαίτερο και έτσι το σύνολο του εμπειρικού κόσμου ως προς τις εξειδικεύσεις του καθορίζεται από τις μεταφυσικές εξειδικεύσεις. Η αποδοχή του μεταφυσικού — με τις οντολογικές και τις επιστημολογικές προτυπώσεις και προεκτάσεις του — ρεαλισμού καθορίζει και ερμηνεύει τα όσα συμβαίνουν στο εμπειρικό επίπεδο. Βέβαια, δεν θα ήταν άστοχο αν υποστηρίζαμε ότι ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος, παρά το ότι επιμελώς αποφεύγει να δηλώνει κάτι τέτοιο, ερευνά το ζήτημα εκ του αντιστρόφου. Αναζητεί τις μεταφυσικές αιτιολογήσεις των εμπειρικών επισημάνσεών του, επειδή δεν τις θεωρεί ερμηνεύσιμες αφ' εαυτών. Και αν εξετάζαμε από πλευράς οντολογικής τα όσα εδώ διαλαμβάνονται, θα είχαμε βάσιμα στοιχεία για να υποστηρίξουμε ότι στις σχέσεις των δύο κόσμων κυριαρχεί ένας συνεπής μονισμός, παρά τις ουσιολογικές διαφορές και τις αξιολογικές διαβαθμίσεις που μεταξύ τους θεωρείται ότι υπάρχουν.

Κατά τον ανωτέρω τρόπο των θεών ο Πρόκλος σημειώνει ότι η ερωτική τάξη στο σύνολό της, η οποία εκπορεύεται από το θείον κάλλος και εδρεύει στην περιοχή του, είναι η αιτία της επιστροφής στην υπόστασή του όλων ανεξαιρέτως των όντων. Στο οντολογικό σύστημα που οικοδομεί διά της επιστροφής εξασφαλίζεται η υποστατική πληρότητα και ο απεγκλωβισμός από τις καταστάσεις του γίνεσθαι και της αλλαγής. Ένα ον διά της ωριμότητας που έχει εξασφαλίσει ή κατακτήσει επιστρέφει εκεί όπου θα συναντήσει το πλήρωμα της ζωής του¹. Πρόκειται για μια δυναμική ενέργεια, η οποία έχει ως αποστολή την επαναφορά των όντων στην αρχική πηγή τους - και τη μέθεξή τους στο πλήρωμα των θείων ενεργειών ή ιδιοτήτων - με προοπτική μόνιμης πλέον εγκατάστασης. Η εν λόγω αποστολή εδώ φέρεται σε πέρας, από τη μια, με την ένταξη στο θείον κάλλος όλων των δευτερευόντων, οντολογικά και αξιολογικά, όντων και, από την άλλη, με τη χορήγηση ή διοχέτευση των απορρεουσών από την υπόστασή του εκπομπών του θείου φωτός σε οτιδήποτε το ακολουθεί στην οντολογική κλί-

1. Για τη διαδικασία της «επιστροφής» στο σύστημα του Πρόκλου, βλ. Στοιχείωσις Θεολογική, πρ. 25-39, 28.21-42.7. J. Trouillard, *La mystagogie de Proclus*, "Les belles lettres" Paris 1982, pp. 53-91.

μακα και ανάπτυξη. Κατά τον νεοπλατωνικό φιλόσοφο, η διαμεσολαβητική λειτουργία της εν λόγω ενέργειας ανάμεσα στην οντότητα που επιστρέφει και στην αιτία της επιστροφής — αντικείμενο της επιθυμίας των κατωτέρων οντοτήτων — δικαιολογεί και τον αποδιδόμενο σε αυτήν, και αναφερόμενο στον πλατωνικό διάλογο *Συμπόσιον*, χαρακτηρισμό: ισχυρό «πνεύμα»¹.

Ως προέκταση θα αναφέραμε ότι η επιστροφή επίσης δηλώνει πως το νοητόν ή το θεϊόν κάλλος αποτελεί το τελικό αίτιο του συνόλου των όντων. Επισημαίνει επιπλέον την ανάγκη της αποκατάστασης, υπό την έννοια ότι η ζωή του κόσμου της εμπειρίας, παρά το ότι δεν ανήκει στην περιοχή ή στην αρμοδιότητα του κακού, χρειάζεται τις επανορθώσεις της, για να εξασφαλίσει το πλήρωμά της. Κατά κάποιον τρόπο με την επιστροφή τα όντα εκδηλώνουν τη νοσταλγία τους και την προσδοκία τους να επανέλθουν εκεί απ' όπου προήλθαν. Η ζωή που διήγαν στον κόσμο της εμπειρίας δεν εξασφάλιζε εχέγγυα πληρότητας. Σημειωτέον, για τις ανάγκες του θέματος, ότι η διαμεσολάβηση, που άμεσα ή έμεσα προβάλλεται, δεν δηλώνει μόνον ιεράρχηση αλλά και την αναγκαιότητα διέλευσης ή διαδικασίας μέσα από ορισμένα στάδια. Τα εν λόγω στάδια αποτελούν και συγκεκριμένους αναβαθμούς ωρίμανσης και συνειδητότητας. Το θεϊόν κάλλος δεν είναι δυνατόν να κατακτηθεί διά μιας και εφάπαξ. Είναι αναγκαία η ανιούσα διέλευση από διάφορα επίπεδα, που διευρύνουν την υπαρξιακή ποιότητα του διερχόμενου, αφού επεκτείνουν και στερεοποιούν την ωριμότητά του με το να έρχεται σε επικοινωνία με νέες εκάστοτε αλλά και περαιτέρω αυθεντικότερες καταστάσεις. Η ανωτέρω διαδικασία αποτελεί και τη μεθοδολογική πρόταση προς τον Αλκιβιάδη, προκειμένου να κατακτήσει την όντως αλήθεια.

Ο έρωτας αποτελεί πλέον έναν κοινό τρόπο ύπαρξης και του μεταφυσικού και του φυσικού κόσμου, καθίσταται καθολικός νόμος και εξασφαλίζει τον αναγκαίο για κάθε επικοινωνία παράγοντα της αμοιβαιότητας. Πρόκειται για μια αμοιβαιότητα που αναγνωρίζει και διευρύνει τις δυνατότητές της μέσα από την κατάκτηση των απαραίτητων λεπτομερειών, οι οποίες στα αισθητά όντα βρίσκονται αρχικά στην κατάσταση της ασάφειας. Από πλευράς γνωσιολογικής, κάτι τέτοιο προσιδιάζει με τη διάμεση και όχι με την ενορατική γνώση, με αποτέλεσμα να αναδύεται ενώπιόν μας ένα έλλογο και συνεκτικό σύστημα διαδικασιών τελολογικού τύπου². Ο έρωτας έτσι «επικυρώνει» τον συστηματικό — επιστημονικό χαρακτήρα του και αποτελεί ένα κατεξοχήν αξιόπιστο εφόδιο για την ωριμότητα της

1. Βλ. *Εἰς τὸν Πλάτωνα Πρῶτον Ἀλκιβιάδην*, 30.16-31.1. Πρβλ. *Συμπόσιον*, 202d 9.

2. Για την αναγκαιότητα των διαμεσολαβήσεων στο σύστημα του Πρόκλου, βλ. *Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα Θεολογίας*, IV, 6.5-17.14.

ανθρώπινης συνείδησης. Άρα, αποτελεί ένα πολύτιμο μεθοδολογικό «εργαλείο» σε κάθε προσπάθεια παιδαγωγικής προοπτικής. Από το σημείο αυτό και ύστερα ο Πρόκλος προβαίνει σε μια εξαντλητική και συστηματική ανάλυση του πλατωνικού διαλόγου, έχοντας ως κύριο άξονα των ερμηνειών του και των αξιολογήσεών του τον πνευματικό έρωτα που αναπτύσσεται και διευρύνεται μεταξύ του παιδαγωγού και του παιδαγωγούμενου.

Σ υ μ π ε ρ ά σ μ α τ α

- Σύμφωνα με το όσα εξετάσαμε καταλήγουμε στις ακόλουθες τρεις διαπιστώσεις:
- A. Ο Πρόκλος οριοθετεί τη σχέση παιδαγωγού — παιδαγωγούμενου με αυστηρά ορθολογικά κριτήρια. Υιοθετεί ως κεντρικής σημασίας για τη διεκπεραίωσή της τα επιστημονικά δεδομένα και ανιχνεύει να ανακαλύψει τις εγκυρότερες μεθοδολογίες που θα οδηγούσαν στην πραγμάτωση των επιδιωκόμενων στόχων που διαμορφώνονται κατά την εκτύλιξή της. Υπό αυτή την προοπτική, αποκλείει τον άγονο διδακτισμό, τους ρομαντικούς συναισθηματισμούς και μια ηθικίζουσα καθηκοντολογία, προσδίδοντας στην εν λόγω σχέση διαστάσεις που την καθιστούν ένα ολόπλευρο και ολοτελές σύστημα αμοιβαίας αναφορικότητας.
- B. Αναδεικνύοντας την αξία του παιδαγωγούμενου και προβάλλοντας τη σημαντική συμβολή του στην ολοκλήρωση του παιδαγωγικού στόχου συγκροτεί με έλλογο και συνεκτικό τρόπο τη θεωρία που θα μπορούσε να ονομασθεί «παιδαγωγική του προσώπου». Στο πλαίσιο αυτής της θεωρίας ενδιαφέρον προκαλεί η αίσθηση του συγκεκριμένου και η απουσία ιδεαλιστικών κριτηρίων. Και στον πιο ανυποψίαστο αναγνώστη καθίσταται σαφές ότι ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος αποφεύγει τις γενικευτικές ασάφειες και επιμένει στην αρχή περί εξειδικευτικών διευκρινίσεων. Ο παιδαγωγός είναι υποχρεωμένος να ανακαλύψει όλα εκείνα τα εσωτερικά στοιχεία του παιδαγωγούμενου, τα οποία, με βάση σαφώς αντικειμενικά και επικυρώσιμα κριτήρια, χρήζουν παρέμβασης, προκειμένου να ενεργοποιηθούν και να αξιοποιηθούν.
- Γ. Το μικρό κείμενο που αναλύσαμε θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι εξασφαλίζει τη σύνδεση της Επιστημολογίας με τη Μεταφυσική. Πρόκειται για μια σύνδεση ιδιαίτερα προσφιλή στον Πρόκλο, η οποία τον κατατάσσει με κάθε άνεση στο πλαίσιο της πλατωνικής παράδοσης. Η ανεξάντλητη σχεδόν επιμονή του φιλοσόφου να συγκροτήσει και να διακρίνει μεταξύ του τις επιστήμες και τις μεθόδους που τους

αντιστοιχούν δεν προσανατολίζεται μόνον στην περιγραφή του εμπειρικά συγκεκριμένου. Τίθεται στην υπηρεσία ανακάλυψης των μεταφυσικών πηγών της αισθητής πραγματικότητας. Ο απώτερος στόχος είναι προφανής: να προσεγγισθούν τα αναλλοίωτα, τα οποία καθιστούν εφικτή και αιτιολογούν την ύπαρξη των όσων υπόκεινται στην αλλαγή. Το μεταφυσικό νοηματοδοτεί το φυσικό, όχι όμως στο στενό πλαίσιο μιας απλοϊκής ή μιας μονοσήμαντης θρησκευτικής προσέγγισης του ζητήματος. Τα μεταφυσικά αρχέτυπα αποτελούν συγχρόνως το αυθεντικό οντολογικό δεδομένο και την πηγή των έγκυρων γνωσιολογικών αρχών και των εξ' αυτών απορρεουσών μεθόδων.

The scientific foundation of Pedagogics in Neoplatonic Proclus.

The essay is engaged with a commentary on the Neoplatonic philosopher Proclus (412-485) considering the 103a quote of the Platonic dialogue "Alcibiades". In this quote the contact of Socrates as a teacher and Alcibiades as a student is originally established. In this contact Proclus does not only trace a mere relationship of a teacher to a student. He puts forward a vital anthropological goal which is how Alcibiades will gradually discover his mental potential and his moral basis in order to reach self Knowledge and grasp the meaning of his life. Thus, according to the theoritical approach of Proclus, Pedagogics is its goals. Within this context the Neoplatonic philosopher shares some evaluations on Epistimology and Metaphysics. He argues that Socrates by using the erotical, maieutic and dialectic science leads Alcibiades even to the knowledge of the metaphysical archetypes of the world of experience.

Christos Terezis — George Phiskilis

